

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

JAN NIEWĘGŁOWSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

ORCID 0000-0001-9673-4989 • e-mail: j.nieweglowski@uksw.edu.pl

Mariański Janusz (2021). *Peter Ludwig Berger (1929–2017) przejście od teorii sekularyzacji do desekularyzacji*. Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, ss. 216.

Każdą zorganizowaną społecznością rządzą procesy, jak np.: procesy strukturalne i funkcjonalne, dyferencjacja, instytucjonalna specjalizacja, światopoglądowa konkurencja. Do nich możemy zaliczyć także podejmowanie decyzji z zakresu religijności osobistej i wspólnotowej. Obecny pluralistyczny świat przyniósł osłabienie, a nawet upadek wielu „oczywistości” kulturowych i religijnych. Kościoły i religie w rzeczywistości tej napotykają na szereg trudności, a niekiedy nawet na nieprzewidywalne przeszkody. Szybkie przemiany społeczne i kulturowe oddziałują na sposób funkcjonowania Kościołów. Od dawna mówi się o kryzysie wiary w naszej części świata. Niektórzy mówią wprost o „wypędzeniu” Boga, inni zaś twierdzą, że następuje renesans religii i wzrasta wrażliwość duchowa współczesnego społeczeństwa. Pluralizm społeczno-kulturowy z pewnością rodzi sekularyzm i tworzy nowe zindywidualizowane formy religijne. W społecznościach tradycyjnych i homogenicznych religia odgrywała większą rolę w życiu każdej osoby i całej społeczności. Obecne życie społeczne jest mocno zróżnicowane. Pluralizm staje się codziennością do tego stopnia, że dla wielu jest on największą wartością. Każdy człowiek chce żyć według własnych upodobań i wartości. Wielu odrzuca normy religijne i kościelne. Według sporej liczby socjologów religii następuje szybki proces sekularyzacji w wielu krajach świata, zwłaszcza w krajach europejskich. Tymczasem Peter Berger, jeden z większych autorytetów w obszarze socjologii religii, mówił wprost o desekularyzacji, i w swoich publikacjach, odwołując się do badań empirycznych, wskazywał na wzrost znaczenia religii we współczesnych społeczeństwach. Tej postaci i analizie jego myśli ks. prof. Janusz Mariański poświęcił publikację, która ukazała się drukiem w 2021 roku.

Strukturę książki wyznaczają części: wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie i bardzo obszerna bibliografia. Rozdział 1. ma charakter wprowadzenia w omawianą tematykę. Omawia w sposób ogólny zagadnienie relacji socjologii i religii. Religia jest wydarzeniem transcendentnym i jako takie wymyka się rozumieniu socjologii.

Jest jednakże realizowana w konkretnej rzeczywistości ludzkiej poprzez wierzenia, język, tradycje, obrzędy, ryty. W takiej perspektywie występuje jako wydarzenie historyczne i społeczne. Zjawisko religijne ma więc miejsce w konkretnej przestrzeni i czasie, może być przedmiotem badań socjologii. Jego podstawą jest religijny wymiar społeczeństwa i społeczny wymiar religii. Socjologia religii bada, w jaki sposób wydarzenia religijne wpływają na proces tworzenia się społeczeństwa, grup religijnych i na postępowanie jednostek w tych społecznościach. Nie mówi o prawdziwości religii, lecz poddaje analizie wzajemne związki i oddziaływania religii i życia społecznego. W omawianym rozdziale znajdziemy także szereg nazwisk osób zajmujących się tym problemem. Pojawiają się tam np. nazwiska socjologów religii niemieckich, austriackich i polskich.

W rozdziale drugim autor omawia religie i religijność w społeczeństwie tradycyjnym i nowoczesnym. Socjologia religii nie zajmuje się wewnętrzną religijnością osoby, lecz tymi elementami, które wykazują powiązania z życiem społecznym i kulturowym jednostki. W społeczeństwach tradycyjnych Kościół jasno określa sferę *sacrum* i granicę *profanum*. Inaczej jest w społeczeństwach nowoczesnych czy ponowoczesnych, w których jednostka ma możliwość dużego wyboru. W krajach Europy Zachodniej religijność staje się fenomenem „mniejszościowym”, bardziej selektywnym i zindywidualizowanym. Peter Berger nie używa pojęcia społeczeństwo ponowoczesne. Twierdzi on, że procesy modernizacyjne trwają cały czas i przybierają różne formy, ale nie przyczyniają się do powstania nowego typu człowieka. W zakresie religijności Berger twierdzi, że religia wybierana jest mniej stabilna niż religijność dziedziczona społecznie i kulturowo.

Rozdział trzeci przedstawia zjawisko sekularyzacji we współczesnym świecie. Termin pojawił się w zachodnim kręgu kulturowym XX wieku. W rozumieniu powszechnym oznacza proces społeczno-kulturowy, w którym różne dziedziny życia społecznego, jak np. polityka, życie gospodarcze, nauka, filozofia, kultura, oświata, wychowanie, szkolnictwo, tradycja wyzwoliły się spod kontroli instytucji wyznaniowych i stały się niezależne od instytucji religijnych i kościelnych. Berger nazywa ten etap „krytyczną” fazą sekularyzacji. Kościół traci powoli, ale systematycznie wpływ na różne dziedziny życia ludzkiego. Następuje weberowski proces tzw. „odczarowania świata”. Religia nie legitymizuje więcej porządku społecznego i moralnego. Religijność spycha się do niszy życia prywatnego, a sekularyzm upodabnia się do religii zinstytucjonalizowanej. Część socjologów religii w XX wieku ogłosiła tryumf sekularyzacji. Kościoły chrześcijańskie uważano za relikty przeszłości. Odrzucenie Boga miało ułatwić rozwiązanie pewnych problemów światowych. Wydawało się, że zsekularyzowane społeczeństwa mogły doskonale funkcjonować bez religijnych punktów odniesień. Berger wymienia dwa źródła sekularyzacji religijnej. Pierwszym jest niewielka grupa ludzi tzw. Zachodu. Są to intelektualiści o dużym oddziaływaniu. Drugim jest Europa Zachodnia i Środkowa.

Rozdział czwarty nosi tytuł: *Pluralizm społeczno-kulturowy a religijność i moralność – zmienne relacje*. Teza sekularyzacyjna postawiona przez wielu socjologów

religii wydawała się uzasadniona: znaczny spadek w praktykach religijnych, wystąpienia z Kościołów chrześcijańskich, obojętność wobec norm moralnych, gwałtowny spadek powołań. Powyższą sytuację określono jako: kryzys, deficyt, zmierzch, upadek religijny, indyferentyzm, zerwanie z tradycją, neopogaństwo, analfabetyzm religijny, dechrystianizacja. Zwolennicy tej teorii głoszą, że im więcej nowoczesności, tym mniej religii. Chociaż jak zauważa Berger, przedstawiciele tego stanowiska nie głoszą tezy o całkowitym zaniku Kościołów chrześcijańskich w najbliższym czasie. Sekularyzacja w takim ujęciu traci swoją wiarygodność poza Europą i według Bergera jest produktem zachodnioeuropejskim. Czasy współczesne charakteryzują się pluralizmem społeczno-kulturowym oraz społeczno-religijnym. Pluralizm ten jednak nie oznacza *ipso facto* sekularyzacji. Notuje się również pluralizm religijny, który nie oznacza degradacji religijnej, ale zmianę form religijności. Jednostka sama musi i chce decydować o własnej religii. Berger twierdzi, że marksistowski ateizm może się cieszyć jedynie pewnym sukcesem wewnątrz niektórych uniwersytetów. Poza ich murami nie ma większych szans na powodzenie. W niektórych częściach świata religia wydaje się bardziej żywotna niż kiedykolwiek wcześniej.

Rozdział piąty, ostatni, szkicuje teorię desekularyzacji. Modernizacja wielu współczesnych społeczeństw związana jest z urbanizacją, industrializacją, dobrobytem materialnym i pluralizacją życia społecznego i kulturowego. Powyższe procesy doprowadziły bez wątpienia do rozdziału Kościoła od państwa, zwłaszcza w krajach Europy Zachodniej. Kościoły chrześcijańskie zostały wyeliminowane ze sfery życia publicznego, religie uległy mniejszej lub większej erozji. Według Bergera, źródłem teorii sekularyzacji było Oświecenie. Pogląd ten został spopularyzowany w drugiej połowie XX wieku, jak sam krytycznie zauważa, przy dużym jego udziale. Postawiona teza, że modernizacja społeczna doprowadzi do upadku religii, okazała się błędna i jest nie do obronienia. Relacja religii i nowoczesnego społeczeństwa jest bez wątpienia złożona, ale nie oznacza automatycznie końca religijności. Sekularyzacja powoduje silne ruchy kontrsekularyzacyjne. Berger twierdzi, że dzisiaj teoria desekularyzacji jest w dużej ofensywie. W tym miejscu autor książki cytuje amerykańskiego socjologa: „Mówi się często, że nowoczesność powoduje upadek religii, poglądomu temu nadano miano «teoria sekularyzacji». Dziś większość socjologów religii zgadza się, że doświadczenie wykazało fałszywość tej teorii. Sam byłem jej zwolennikiem i dopiero na początku lat 70. uznałem, że nie da się jej obronić. Teoria owa okazała się bowiem całkowicie niezdolna do wyjaśnienia różnic między Ameryką a Europą. Trudno argumentować, że Belgia jest krajem bardziej nowoczesnym od USA. Tym większym zaskoczeniem jest więc to, co uchodzi za amerykańską egzotykę – niepojęte upodobanie tamtejszego społeczeństwa do pobożności” (Mariański 2021, s. 134). Wielkie teorie sekularyzacji okazują się wielką pomyłką. Świat zaczyna być „ponownie zaczarowany” przez religię. Odradza się religijność w skali światowej. Powstają ruchy konserwatywne, ortodoksyjne i nawiązujące do tradycji. Modernizacja i nowoczesność, które były

uważane za główną przyczynę upadku religii, zostały przez Petera Bergera empirycznie sfalsyfikowane.

Podsumowując, książka ks. prof. Janusza Mariańskiego ma wielką wartość poznawczą. Bez wątpienia jest to spojrzenie na zagadnienie całościowe, wnikliwe i bardzo bogato udokumentowane. Myśl Petera Bergera autor wkomponował w refleksję innych socjologów religii, co zwiększa znaczenie omawianego studium. Na uwagę zasługuje również wnikliwa analiza bogatego dorobku amerykańskiego socjologa w zakresie oddziaływania religii na życie społeczne. Niemniej ważnym jest jeszcze inny aspekt omawianej publikacji. Książka uświadamia dzisiejszego czytelnika o sytuacji religii w świecie, a zwłaszcza w krajach europejskich. Niektóre środowiska medialne wieściły i nadal wieszczą koniec religii i koniec Kościołów chrześcijańskich, w tym Kościoła katolickiego. Długoletnie badania i obserwacja Petera Bergera temu faktowi przeczą. Książka ks. prof. Janusza Mariańskiego poświęcona socjologii religii jest więc doskonałą jaskółką nadziei, bardzo potrzebną w dzisiejszym zlaicyzowanym świecie.